

Időm Eörsivel

Eörsi István: Időm Gombrowiczcsal

Bevallom, Gombrowicz maga nem túlzottan érdekelt, mielőtt olvasni kezdtem volna Eörsi István „naplónapló”-nak titulált, abszolút szabály- és műfaj-talan, de annál izgalmasabb könyvét. Gombrowicz drámáit a pártállami kultúrpolitika sokáig nem engedte bemutatni, majd amikor mégis, az alapjában elrontott vígszínházi Operett semmilyen mértékig nem igazolta vissza a tiltást. A nagy (alighanem túl nagy) késséssel kiadott regények inkább tisztos penzumnak számítottak, amelyeket il-lik ismerni, de felzaklatóan személyes élményeimé, továbbgondolandó, újra meg újra előveendő alkotásoknak sosem éreztem őket. Azt ellenben tudtam, hogy Eörsit mindig érdemes elolvasni, mert a szó legjobb értelmében provokál. Emlékezés a régi szép időkre című „börtönmemoárja” megvett magának: az abban kifejeződő emberi tartás, világlátás, a magyar literatúrában hagyományos patetikus önsajnálát teljes tagadása lenyűgöző, szellemes és szó-razótató volt.

Épp ezért furdalt a kíváncsiság, mit akarhat ez az Eörsi – mégcsak „lengyeles” sem lévén – Gombrowiczról? Két író viszonya mindig hordoz pikantériát, mindenféle feszültséget, de különösen akkor, ha az egyik tökéletesen alkalmatlan a világnagyság lábánál szá-molyon ülő alázatos rajongó szerepére. Eörsi nem is okoz csalódást: korántsem azért foglalkozik Gombrowiczcsal, mert feltétel nélkül hódol neki, vagy a honi köztudat szemére óhajtaná hány-ni, hogy nem ismerjük eléggé, nem kö-vetjük példáját stb. Eörsi egyébként sem az a típus, aki bárki iránt kapható volna erre a gesztusra. (Épp ez, ez is a rokonszenves írói attitűdjében.) Nem, Eörsi a magatartásban fedez föl a ma számára is követhető mozzanatok. „Gombrowiczhoz az vonzott legin-kább” – írja –, „hogyan roppant ellenál-lást fejlesztett ki magában az idomító törekvésekkel szemben.” Már is hely-

ben vagyunk: a sokszor túlértékelt „közép-kelet-európaiság” folyton idomítaná (hol erre, hol arra) az intellektueljeit. Nagyfokú szuverenitás szüksé-ges ahhoz, hogy ebben a közegben bárki megleglje, majd megőrizze a maga sajátos egyéniségét. „A magyar út, a lengyel stílus és sok más efféle álteória bizonyítja, hogy a kelet-európai értelmiség egy része nem hajlandó tudomá-sul venni, hogy az, ami.” Kulcsfontosságú mondata ez Eörsi töprengéseinek. Gombrowicz ugyanis nem állt be a magukat kellettők, másnak hazudók sorába. Itt van az érintkezési pont a két alkotó között. Mert amúgy szinte mindenben – származástól világnéze-tig, egyéni sorstól a transzcendencia iránti hajlamig, humorérzékétől politikai elkötelezettségig – egymásnak szöges ellentétei. És mégis, az írói létről igen-csak hasonlóan vélekedtek. A „felfu-alkodott öntudat” pózai mindkettő-jükből heves indulatokat váltanak ki. „A hitbe vetett hit görcei” – legyen szó a katolikus, vallási hitről Gombro-wicznál, vagy a kommunista elkötele-zettség és vakhit kötelméről Eörsinél – ugyanazt a reakciót váltják ki belőlük: lökést adnak, hogy még a kirekesztett-ség árán is megkeressék önálló véle-ményüket, személyiségük megkülön-böztető jegyeit. Eörsi sorra vesz tömér-dek olyan problémát, amellyel Gombrowicz is viaskodott egy másik időben, de épp oly keményen és kitartóan, mint ő. Antiszemitizmus (a holocaust utáni világban), homoszexualitás, naci-onalizmus, euthanázia, posztmodern-ség, viszony a nőkhöz, viszony a kriti-kához, a kommunizmus mint eszmény és mint gyakorlat, a piacgazdaság, az ellenzékiesség – sorolhatnám még a té-mákat, melyek mindegyike egy-egy önálló, vitriolos, szarkasztikus, önélet-rajzi elemekkel sűrűn átszőtt esszéit eredményez. Önálló – de annál értéke-sebb szellemi hozamú – betét a Kleist, illetve a Buñuel-esszé, melyekben a Gombrowiczhoz való kapcsolódás még ürrügyként is laza – node, mint jelez-tem, kit érdekel mindebben a gomrowicz „vonal”, ha kárpótol az Eörsié? Megvesztegető (és persze írói trükk-

nek se rossz) az az őszinteség, mellyel Eörsi folyton beavatja olvasóját a nap-lóírás műhelytitkaiba. Például abba, hogy néha maga is világosan látja: va-lójában képtelen belebújni Gombro-wicz bőrébe. S erre is itt a szellemes párhuzam, magában a „naplónapló”-ban: Gombrowicz nagyjából úgy járt Thomas Mann-nal, mint Eörsi Gombrowiczcsal. Ez a kötetlen szellem nemcsak öniróniát engedélyez a szerzőnek, de szinte kötelezi, sarkallja rá, hogy „adja írásba” a tévedéseit. „Ma már belátom, hogy a történelem nem íróni-ámnak adott igazat” – íme, egy jelleg-zetes Eörsi-mondat a könyv végéről, s nem is akármilyen, lényegtelen ügy kapcsán, de világtörténelmi jelentősé-gű kérdésben. Ugyanez a tartás teszi lehetővé számára, hogy ő, aki tisztele-tet parancsoló hűséggel idézi fel újra meg újra Lukács György alakját a leggyakoribb mocskolódások évadján is, az igazság kedvéért leszögezze: „...mesterem a mi hazai rendszerünket szellemi rangjához méltatlan apologeti-ku s őszintétlenséggel szemlélte...” Csúfodáros bátorságra vall, hogy Eörsi a legkondózetlenebb magánvélemé-nyét, amúgy minden szépítő kozmeti-kázás nélkül, a felkapott „szellemfunk-cionáriusok”-ról is közölni meri, és nemcsak Csoóriról ír kegyetlenül, de legalább ennyire gorombán „intézi el” – ha éppen gikszeren kapja rajta – Ná-das Pétert, Heller Ágneszt, Konrád Györgyöt. A szerző által gyakran emle-getett infantilizmus (az imént említett önsorsrontó gesztuson kívül) nemigen érhető tetten a könyvben. Sőt, éppen-séggel Eörsi érettségének jele, hogy – talán Gombrowicz spirituális tanítvá-nyaként – maradéktalanul vállalja már önmagát. Azt a fickót, akinek „rosszul állnának a patetikus taglejtések”. Azt az író, aki – mint lengyel mestere – „gyanúsna tartja a sikert, főleg, ha még csak ellenállásba sem ütközik.” Egészen más kérdés, hogy ettől a még csak ellenállásba sem ütköző sikertől Eörsinek, miként 1989 előtt, a rend-szerváltás utáni Magyarországon sem kell tartania.

Ez azonban már nem az ő számlájá-ra írandó.

(Pesti Szalon Könyvkiadó)

Nádra Valéria